

*„Mások pedig megcsúfoltatások és
megostoroztatások próbáját állották
ki, sőt még bilincseket és börtönt is.”*

Zsid 11,36

ELŐSZÓ

Ez a dokumentum-kötet önmagáért beszél. Minden változtatás nélkül jelentetjük meg annak a húsz börtönviseltnek a visszaemlékezéseit, akik 1958 tavaszán helyeztettek vád alá keresztyén hitükért, és a kommunista diktatúra katonai törvényszéke, a temesvári, súlyos ítéletet mondott ki feletük. Hét lelkipásztor, négy gondnok-presbiter, illetőleg tisztség nélküli egyháztag, köztük három leány; felekezeti elkötelezettség szerint tizenkilenc református és egy evangélikus hívő lett ennek a koncepció pernek az áldozata.*

A továbbiakban kísérletet teszünk a történetek háttérének a megvilágítására, azzal a reménységgel, hogy így az elfogulatlan olvasó elé az események hamisítatlan képe tárul. A de nobis sine nobis (rólunk – nélkülünk) mindmáig divatos „tárgyilagosságánál” talán többet nyújt azoknak a vallomása, akik az események szereplői voltak. Csaknem kétezer év után is időszerű Pál apostol figyelmeztetése: „Testvéreim, ne veszítétek el egyhamar józanságotokat és ne rémítsen meg benneteket [...] a mi nevünkben elhangzó megnyilatkozás, [...] senki semmiféle módon se vezessen félre titeket.” (2Thessz 2,2.3)

Alig egy évszázaddal a reformáció után, a magyar református egyházban is jelentkezik egy belső biblikus erjedés. Ezt a tisztán kálvini gyökerű, puritán mozgalom néven ismert ébredést „református pietizmusnak” is nevezték. A 17. században Angliából indult el ez a mozgalom s innen érte el, az ott tanuló fiatal református lelkipásztorokon át (Tolnai Dali János, Medgyesi Pál), egyházunkat is. Révész Imre szerint ez az első magyar református ébredés valóban rengeteg szellemi értékkel, belső és szervezeti megújulással ajándékozta meg egyházunkat, a klerikális ellenállás dacára. A lelki megújulást ellenző egy-

* Könyvünkben tizenkilenc elítélt vallomása szerepel. A szerk

házhatalmi tényezők nyomására jó néhány „anglus újító predicator” súlyos megbélyegzésével zárult a szatmárnémeti zsinat, 1646-ban. Mi sem jellemzőbb, mint ez a Geleji Kánonokból idézett mondat: „A puritán név mint botrányos és gyalázatos rágalomra vezető, mi előttünk egészen gyűlöletes: annálfogva, közülünk senki által meggondolatlanul ne használtassék.” Már előbb, a debreceni zsinaton (1645. május 30.) négy nagyváradai lelkipásztort mozdítanak el állásából. Ennek az ébredésnek nem egy vezető embere nagyváradai lelkipásztor (például Kovásznai Péter). Szikra István, a bihari egyház esperese is a puritán ébredéshez tartozott. Ugyanitt valósult meg először a puritán presbiteri önkormányzati elv.

A puritán mozgalommal részben kortársként jelentkezik a 17. században a Spener Jakab Fülöp nevéhez fűződő pietista ébredés. Elfogulatlan szaktekintélyeknek számító egyháztörténészeink szerint a két, kálvini indíttatású ébredés között lényegi összefüggés áll fenn.

A múlt század közepén a magyar református egyházban az ébredésnek egy harmadik hulláma jelentkezik, amely méltán tekinti szellemi őséneket mind a puritán mozgalmat, mind pedig a németországi pietizmust. Nyilvánvaló persze, hogy a három belső erjedés közé egyenlőségi jelet nem tehetünk. A hivatalos egyház vezetőiben, az előbbiekhöz hasonlóan, ez a lelki ébredés sem talál megértésre, és, főleg ennek köszönhetően, szabad, független egyesületekben kellett szerveződni. Így végezték egyházmegújító áldott tevékenységüket őseink, elmozdíthatatlan hűséggel az evangélium és az egyház iránt. Nem csoda, ha az egyházpolitikai és egyházszerkezeti kérdésekbe, hatalmi és presztízsharcokba bonyolódott vezetők nem ismerték fel az egyetemes papság, a lelkigondozás, az egyházépítés, a diakóniai szeretetszolgálat fontosságát, s a maguk karrierjével foglalatostkodtak, éppen egy olyan időszakban, amikor az egyházat tömegesen hagyták el mind a műveltek, mind pedig a köznép. Még nagyobb arányban, még tragikusabb – százazres évenkénti – nagyságrendben történik ez napjainkban, egyelőre még a nyugati történelmi egyházakban.

Az ébredés és a hivatalos álláspont közötti feszült helyzet, ennek a rég lappangó krízisnek a következménye. (Erről meggyőzően értekezik Révész Imre „Az egyháztörténelem alapvonalai” című, 1936-ban napvilágot látott munkájában.)

Távolról sem gondoljuk, hogy az említett megújulási törekvések, beleértve a maiakat is, mentesek lettek volna méltán bírálható túlzásoktól és elferdülésektől. Ugyanakkor nagy vakságra vall, fel nem ismerve elutasítani a Szentlélek kegyelmi ajándékait ezekben a törekvésekben.

Ilyen előzmények után indul viharos útjára a Bethánia Egylet, később CE Bethániának nevezett kegyességi mozgalom is.

Sajnos csak kevesen vannak tisztában azzal, hogy a Bethánia Egylet eszmei töltése eredeti magyar református kezdeményezés, és már a múlt század közepén jelen van az egyházi életben. Azok, akik a már létező Lórántffy Zsuzsanna Egylet tagjaiként az elmélyültebb evangéliumi jelleget hangsúlyozták, határozott missziói programot sürgettek, ők voltak a CE Szövetség alapítói 1903. május 19-én. Az alapítók Szabó Aladár, Kecskeméthy István teológiai professzorok, valamint Szillasy András, Varga Gyuláné született Szász Polixene, Szász Károly püspök leánya. Ez a szövetség kapcsolódott be az amerikai Clark Ferenc református lelkipásztor által 1881-ben alapított CE Szövetség mozgalmába. A CE a Christian Endeavour Society (Keresztyén Törekvés Szövetség) rövidítése, mely Krisztusért és Egyházáért elnevezés alatt ment át a köztudatba.

A CE szövetségi munka egyik alapvető jellemvonása az, hogy kezdettől fogva nem csak az egyháztársadalmi-karitatív munkára korlátozódott, noha az sem volt idegen számára. Célkitűzése szerint – lélektől lélekig – igazi reformátori gondolat szerint, előljáróiban és tagjaiban kívánta és változatlanul óhajtotta megújítani az egész református egyházat.

Vajon van-e tudomásunk arról, hogy a hazai Keresztyén ifjúsági Egyesületet (KIE vagy IKE) ők, a már említett atyáink hozták létre hazai földön?

Nálunk, a romániai református egyházban, ennek a szolgálatnak az elindítója a mélyen hitben élő tudós professzor, Kecskeméthy István volt. Történt ez akkor, amikor - már a 20-as és 30-as években is! - egyházunk tagjainak csak 12-15 százaléka járt rendszeresen istentiszteletre s jóval kisebb számban vettek részt az úrvacsorai közösségben.

Ennek a munkának a keretében jelenik meg, egyébmissziói kiadványok mellett, az első magyar képes hetilap, a *Kis Tükör*.

Erdélyben és a Partiumban, kisebb-nagyobb csoportokban alakulnak meg a helyi szövetségek. Marosvásárhely, Déva, Zilah, Brassó, Panit, Kibéd, a Sóvidék, Nagybánya ~ csak néhány helységnév a sok közül, ahonnan – a környező vidékre is – kisugárzik a munka áldása. A rendszeresen megrendezett konferenciákon több százan vesznek részt és jutnak új életre, s lesznek misszionáriusai az evangélium ügyének.

Kecskeméthyék örömmel üdvözölték Makkai Sándor erdélyi püspökké választását, aki noha az egyesületi munkáformával nem rokonszenvezett, a helyzetnek megfelelő, valószínűleg egyházképet tárt fel írásaiban és előadásaiban. Az egyház semmiféle hitbéli feltételeket nem szabott, nemhogy az egyháztagság, de még az egyházmegyei kerületi tisztségek, sőt még a zsinati tagság tekintetében sem.

A magyar református egyházat ilyen állapotban találta a 40-es évek vége felé a kommunista materializmus veszedelmes ideológiája, amelyet a világ egyik legnagyobb hadserege, a második világháborúban diadalmaskodó szovjet csapatok hoztak be Kelet-Európába.

1946-ban ünnepeltük a puritánokat vehemensen megbélyegző első szatmári zsinat háromszáz éves jubileumát. Ennek az ünnepi alkalomnak egyik napirendi pontja, jellemző módon, a lelkipásztorok stólájának felemelése volt. Az egyik segédlelkész a stólarendszer teljes felszámolását indítványozta. Az indítványozó lehurrogása mellett elhangzott egy tragikusan „időszerű” megállapítás: „A stólakérdés is bérharc, amelyre egyetlen válaszunk lehet: a

sztrájk!” Ez a végzetes álláspont győzött akkor: „Aki nem fizet, annak nem keresztelünk, nem esketünk, nem temetünk...” Ebben a hangulatban, a Pax Sovietica küszöbén, súlyosan megbélyegezték és elítélték a CE munkát.

Az új politikai rendszer első intézkedései közé tartozott, hogy már 1948-ban minden egyesületi és szövetségi alakulatot betiltott. Az állammal kollaboráló egyházi személyek forgatókönyve új kifejezéssel gazdagodott, amikor a föld alá kényszerített megújulási munkát gyűléseken és sajtóban egyaránt béke-, egyház-, állam-, nép- és kultúraellenesnek bélyegezték. Inspektorok, esperesek, püspökök, lelkészek, tisztelet az elenyészően kevés kivételnek, nagy egyetértésben gyűlésről gyűlésre szórták a súlyosabbnál súlyosabb vádakát a „veszedelmes, szektás, egyházbontó” CE-s és bethánista lelkipásztorokra és egyszerű egyháztagokra. Beindult a verseny a jó káderlapokért, kitűnő eredményekkel járt a besúgás és a nyíltan evangéliumi elkötelezettségű lelkipásztoroktól való nyilvános elhatárolódás. A magasabb stallumok (akár professzori székek) betöltésekor a CE-sek elleni nyilatkozatoknak komoly súlya volt. Akadtak olyanok is, akik csendes rokonszenvével, mély hallgatásba burkolóztak. Bizonyos értelemben, és emberi mérték szerint, menthető is az a magatartás, hiszen még a halvány bethánista-szimpatizánsok, a „kriptobethánisták” számára sem volt irgalom. Az, aki ilyen gyanúba keveredett- és voltak ilyenek – végleg elbúcsúzhatott egy jobb parókiától és, egyházmegyei szinten, a legalacsonyabb tisztviseléstől is.

A megújulási munka a föld alá kényszerült. Az ötvenes évek elejétől az ébredéspárti lelkészek még éveken át folytatták a havonkénti egéssznapos lelkipásztor-találkozókat, ahol a Szentírást és a Heidelbergi Kátét nem csak tanulmányozták, hanem állandó gyakorlat szerint fel is mondták egymásnak. Az esti órákban közös templomi istentiszteleten vettek részt a helyi gyülekezetben, szabadon tanúságot tettek hitükről és közösen énekeket tanultak. A szimpatizáns lelkipásztorok számának növekedésével az állami és az egyházi szervek figyelme is élénkülni kezdett. Újságírók

provokatív szándékkal békenyilatkozatokat kértek tőlük, ám ők ezt kereken megtagadták. Érdekes adalék, hogy az evangélikus püspök, Argai György is részt vett néhány lelkipásztorával együtt ilyen alkalmakon, de egyetlenegy sem szolgáltatót ki közülük az államhatalom növekvő étvágyának. Egy ilyen csendes napon 1958 telén, a Szatmár megyei Egriben maga Buthi Sándor, későbbi püspök, akkor még a káderosztály vezetője is megjelent.

Talán az ehhez hasonló „helyszíni szemlékkel”, s a jó indulattól vezérelt Arday Aladár püspök kétségbeesett mentőszándékával magyarázható az az egyházkerületi szintű kísérlet, hogy egy erre a célra előkészített nagygyűlésen az összes érdekelt lelkészeket „jobb” belátásra bírják. Am ez a fegyvernyugvás roppant rövid életűnek bizonyult.

A közösségi találkozásra lehetőséget teremtő rendkívüli összejövetelek jelentették a missziói munka folytonosságát. Keresztelési, esketési, sőt temetési egybegyülekezések alkalmaira nem egyszer több százan is eljöttek az evangéliumra vágyakozók. Civil szekusok és szekus civilek, megbízott és önkéntes (gyakran lelkész-) informátorok nyüzsgtek körülöttük. Voltak olyanok is, akik CE-szimpatizánsoknak adták ki magukat, és nyíltan, bőséges jegyzeteket készítettek, beleértve a jelenlevők (fekete) listáját. Ezek a feljegyzések megfelelő helyre kerültek és duzzasztották az amúgy sem csenevész iratcsomókat. A kihallgató tiszték pontos mondatokat idéztek az elhangzottakból, jólinformáltságukkal és minden tudásukkal igyekeztek megfélemlíteni a rácsos kihallgató szobájukban fogvatartott berendelteteket.

Az 1956-os magyarországi forradalom felpörgette az eseményeket, ami a mozgalom radikális, bármilyen eszközzel történő felszámolásának szándékát még jobban megerősítette. Világossá vált, hogy az ideológiai tisztogatások sötét kora következik.

Egyre több esperesi, püspöki kihallgatásra invitáló pecsétetes és nem pecsétetes, sőt még a hivatalos fejléc ellenére esetenként aláírást is nélkülöző levelet hozott a posta.

1957 végén és 1958 elején még egyszer jobb belátásra

akarták bírni a bethánista lelkészeket az egyházi vezetők. Azzal érveltek hogy személyes és családi, valamint egyházi érdek is az, hogy ilyen lelkészek és nem lelkészek egymással többé ne találkozzanak, és ily módon fejezzék ki hála-jukat a teljes vallásszabadságot (!) biztosító állam felé. A „vádoltak” azzal védekeztek, hogy az evangélium egyszerű hirdetésén kívül egyébbel nem foglalkoznak, ez a munkájuk, és ebbe beletartozik természetesen a gyermek-, és ifjúsági munka, az ima- és bibliaóra, a családi és személyes lelki gondozás, sőt – mondták – közöttük kollektív elnök is van, aki országos szinten mintagazdasággá fejlesztette faluja termelőségét, és még hitéhez is mindvégig hű maradt. Fennen hangoztatták, hogy ők nem hősök, semmi kedvük sincs a mártíromsághoz, maguk is jól tudják, mi a félelem, ámde mindezek felett jobban félnek szembekerülni Isten akaratával. Az egyház érdekét nem szolgálhatja a meghunyászkodás, érveltek, hanem annak felvállalása, amire elhivatottak. Közülük senki nem kívánja a letartóztatást, de ha mégis sor kerülne rá, ez akár előmenetelére is lehet az evangéliumnak.

Az államhatalom dolgát az is megkönnyítette, hogy az egyházi gondolkodásban, nagy sikerrel (több mint négy évtizedre kiterjedően), a „szolgáló egyház” marxista ideológiába oltott teológiai szemlélete lett az irány. Volt olyan református konfesszió, amely egyenesen egyenlőségi jelet tett a marxi osztály nélküli társadalom és az Isten országa közé. Olyan képtelenségek is elhangzottak, szóban és írásban is, hogy Sztálin volt „ama fényes és hajnali csillag”. Sztálin és – Keresztelő János. Ugyanakkor vezető ember szájából olyan ígehirdetést is lehetett hallani az irgalmas samaritanus példázatának textusa alapján, hogy a kifosztott ember a nép, a rablók a kapitalisták, az irgalmas samaritanus a felszabadító szovjet hadsereg, a vendégfogadás meg, ugyan mi is lehetne más, mint az atyai módon gondoskodó párt.

Az államhatalom teljesen tisztában volt azzal, hogy kemény fellépése nem fog az egyházi hatóság ellenállásába ütközni és minden kockázat nélkül intézkedhetik a letar-

tóztatásról. 1958 tavaszán végül is végrehajtották tervüket. Az elhurcoltak nagy többsége hivatalosan nem is volt tagja a CE Bethánia Szövetségnek. Világossá vált, hogy az evangéliumi szemlélet kiirtása az üldöztetések célja. Az államhatalom tisztogatási akciói zökkenőmentesen illeszkedtek az elgerinctelenedett, belső ellenzéktől tartó egyházvezetés szándékához, hogy áruló magatartásuk nehogy nyilvánvalóvá váljék és lelepleződjék az evangélium tükrében. A szűklátókörű, műveletlen, középszerű, karrierista békepapok kora jött el.

A sommásan fölvázolt (egyház)történeti háttér úgy teljes, ha azt is tudjuk: voltak olyan lelkészek és egyszerű egyháztagok is, akik nem kerültek börtönbe, ám nem hajtottak fejet a Baálnak. Ezek istentelen körülmények között maradtak hűségesek szolgálatukhoz.

Az alábbi vallomások, úgy hisszük egyszerűen és hitelesen tesznek tanúbizonyságot a megpróbáltatások kegyetlen éveiről. És, talán, egy tisztultabb kor eljövetelével, hasznos tényanyagai lehetnek egy tárgyilagos, a lelki ébredéseket nem csökkenteni kívánó egyháztörténet megírásához.

ID. VISKY FERENC

(A következő vallomásokban előforduló „securitate” illetve „szeku” kifejezések Románia állambiztonsági szervét jelentik. A szerk. megj.)